

Katolický obraz Luthera na prahu reformačního jubilea*

Jaroslav Vokoun – Karel Šimr

Cílem tohoto článku je představit vývoj katolického obrazu Luthera od reformace po dnešek, a sice jak se tento vývoj jeví v autoreflexi katolických autorů, a pokusit se o typologizaci hlavních akcentů; dále pak srovnat výsledný obraz s publikacemi, které katoličtí autoři vydali před připomínkou reformačního jubilea 2017, kdy lze podle zkušeností z obdobného jubilea v roce 1983 očekávat asi čtyřleté období zvýšené produkce lutherovských studií a prezentace nových pohledů.¹ Termínem *ad quem* je Den reformace 2016 (tj. 30. říjen), kdy na celosvětové úrovni (papež a Světový lutherský svaz) i na německé úrovni (Německá biskupská konference a biskupové Evangelické církve Německa) začíná roční připomínka jubilea. V textu se zabýváme především německým badáním, protože, jak říká např. W. Klausnitzer, „mimo Německo (eventuálně s výjimkou USA) je katolické teologické badání o Lutherovi spíše ‚quantité négligeable‘“.²

---

* Tato práce vznikla v rámci týmového projektu GAJU č. 157/2016/H Kontexty současné teologie. Výzkum byl finančně podpořen Grantovou agenturou Jihočeské univerzity.

1 Práce se nezabývá vývojem oficiálního římskokatolického pohledu na Luthera. Tento vývoj je dobře zdokumentován v materiálu Německé biskupské konference v rámci přípravy na ekumenickou připomínku reformačního jubilea: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, *Reformation in ökumenischer Perspektive*, Bonn, 2016. Elektronická verze dostupná na <http://www.dbk-shop.de/de/deutsche-bischofskonferenz/arbeitshilfen/reformation-oekumenischer-perspektive.html>.

2 Wolfgang KLAUSNITZER, „Katholik und Reformator? Überlegungen zur katholischen Rezeptionsgeschichte Martin Luthers,“ *Ökumenische Information KNA* 32–33, 13. August 2013, s. III. Nicméně americké badání v naší studii zohledňujeme. Z francouzské produkce je i u nás známa Maritainova knížka *Třaja reformátori*, Trnava, 1947, která ale nějaký milník lutherovského badání ani interpretace Luthera nepředstavuje.

1. HISTORICKÁ GENEZE KATOLICKÉHO OBRAZU LUTHERA

Vývoj katolického obrazu Luthera začíná samozřejmě už za jeho života a vyvíjí se spolu s Lutherovým vývojem, zejména v souvislosti se vztahem k církevním autoritám – nebo možná vývojem vztahu církevních autorit k Lutherovi. Zvláštní místo zde mají zapomenuté a dnes objeňované postavy, které Lutherův záměr sdílely, ale na rozdíl od něj se neodloučily od římské církve ani od svých mnišských řádů a farní správy.

1.1 Unterburgerův narativ

Klaus Unterburger, který v rámci projektu společnosti pro vydání *Corpus Catholicorum* předložil soubor studií k Lutherovu dílu,³ podává v úvodu tohoto souboru i podrobný přehled vývoje katolického obrazu Luthera. Z tohoto přehledu v této části práce vycházíme. V době po Tridentském koncilu, samozřejmě i v souvislosti s tím, jak Lutherův obraz přestává být výsledkem jemného teologického zkoumání a stává se dílem propagandy, lze obraz Luthera v hlavním proudu západoevropského (a později i latinskoamerického)⁴ katolictví vystihnout jediným slovem: demonizace. Luther se zrodil ze spojení jeho matky s ďáblem a měl všechny špatné morální vlastnosti. Radikální vyostření fronty mezi katolickým a evangelickým křesťanstvem vyžadovalo podle Unterburgera podobnou jednoznačnou radikalizaci Lutherova obrazu. Tu narušilo až katolické osvícenství, které ovšem pro Lutherovo učení nemělo valného smyslu ani se jím poctivěji nezabývalo, prostě Luthera vidělo pozitivně

³ Klaus UNTERBURGER, *Unter dem Gegensatz verborgen: Tradition und Innovation in der Auseinandersetzung des jungen Martin Luther mit seinen theologischen Gegnern*, Münster: Aschendorff, 2015; zmíněný přehled je na s. 9–32. Unterburger se v tomto souboru prací dále zabývá ekklesiologií a christologií raného Luthera, augustinovskými vlivy, zejména v konfliktu se scholastikou, problematikou učitelského úřadu teologů a kano- nické poslušnosti v rámci ekklesiologie a otázkou Lutherova reformačního „poznání“ a s ním spojené reformační identity. Každá z těchto studií by si zasloužila samostatný rozbor, na který zde není místo.

⁴ Srov. Hans MEDICK – Peer SCHMIDT (ed.), *Luther zwischen den Kulturen*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2004, zde např. Peter BURSHEL, *Das Monster: Luther-Imagination im 16. Jahrhundert*, s. 33–48, či Alicia MAYER, „The Heresiarch that Burns in Hell“: *The Image of Martin Luther in New Spain*, s. 119–140.

jako stoupence reformy církve, rebela proti papežství a kritika odpuštěk a náboženské pověry. Ti, kdo se Lutherem zabývali hlouběji, mu ovšem vyčítali, že místo průlomu do novověku spíše zvěčnil středověk, že měl hrubiánské chování a přinesl novou netoleranci (což je všechno zřejmě i pravda). Jiný proud katolického osvícenství proti tomu namítal, že Luther ve své době v podstatě neměl jinou možnost, jak vést svůj zápas, a že připravil reformu teologie a církve natolik, nakolik to v jeho době bylo možné. Jak ovšem během devatenáctého století upadalo nebo bylo potlačováno reformní katolictví, upadaly i sympatie pro Luthera. Druhá polovina devatenáctého století přinesla konfesionalismus, tedy důraz církvi na jejich zvláštní akcenty, a spolu s tím se vrátily i negativnější pohledy na Luthera.

Vedle nové konfesionalizace však působil v katolické teologii ještě jiný proud, který se sice vyhýbal dogmatické konfrontaci, ale z důvodů užívání kritického dějepisectví byl nucen zabývat se Lutherem jako jinými historickými postavami, a tedy s úsilím o spravedlivý, nedogmatický pohled. Současně však bylo nutno uchovávat katolickou identitu, spojenou s odmítáním Luthera. Strategie byla v zásadě dvojitá: Jednak rozlišit v Lutherově životě a díle to, co je i z katolického hlediska oprávněné a přínosné, jednak rozdělit Lutherův život na katolické období, s nímž není problém, a na reformační období, v němž už je pohled na Luthera zásadně negativní. Tomu ostatně odpovídala i (neméně marná) snaha evangelických kolegů najít či vykonstruovat v Lutherově životě nějaký „bod obratu“, „reformační průlom“, od něhož už Luther nemyslí katolicky, ale reformačně.⁵ Kritické vyrovnávání s katolickým středověkem umožnilo ještě třetí strategii: Kritický pohled na pozdně středověkou církev a zbožnost umožnil dát Lutherovi podmíněně za pravdu, případně argumentovat, že to, co Luther odmítl, nebyla vlastně skutečná katolická církev a teologie, ale jen nějaká její úpadková podoba (což je také v nějaké míře pravda, např. právě učení o ospravedlnění v Bielově dogmatice, z níž se Luther učil, je problematické i z tomistického hlediska).

Změnu pohledu paradoxně přinesli ultramontánní autoři, když se pokusili pomocí historické metody doložit, jak Lutherovo učení vedlo k mravnímu úpadku Německa. Ignác von Döllinger, autor nejvýznamnější publikace tohoto rázu, nakonec sám uznal, že tento přístup je jed-

---

⁵ Jako zcela zbytečný konstrukt odmítá „reformační bod obratu“ u Luthera např. Berndt HAMM, *Naher Zorn und nahe Gnade*, in též, *Der frühe Luther: Etappen reformatorischer Neuorientierung*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2010, s. 6nn.

nostranný a neudržitelný, a opustil jej. Jeho zkoumání ukázalo, že katolické odmítání i dílčí přijímání Luthera bude nutno postavit na nových základech a že bude muset vycházet hlavně ze zkoumání pramenů, nikoli z předem hotového konceptu, podle něhož je již před zkoumáním jasné, kdo byl dobrý a kdo měl pravdu.

Základní strategie rozlišování mezi tím, co bylo oprávněné, a co byl již rozchod s církví, určuje katolické historické bádání do značné míry dosud. Až do prvních desetiletí dvacátého století ovšem debata o Lutherovi byla do velké míry skrytě debatou o modernismu a reformním katolicismu, o oprávněnosti historické metody aj. Studium pramenů navíc přeneslo těžiště sporu o Luthera – zatímco dříve byl pohled na něj určován do jisté míry podsouváním nekalých úmyslů Lutherovi, nyní se stalo jednoznačným, že těžiště vyrovnávání s Lutherem je v duchovní, náboženské oblasti. Samozřejmě se i mezi význačnými díly objevovala nadále díla bojovná (reagující nyní na hnutí Pryč od Říma a přičítající Lutherovi odpovědnost za novověk a postupný odklon lidí od církve), díla, která Lutherovi podsouvala např. duševní patologii nebo mravně nečisté úmysly, ale právě Denifle, když se snažil doložit, že důvodem Lutherova rozchodu s církví byl jeho charakter, protože samo učení o ospravedlnění pouhou milostí je stará katolická tradice (což Denifle i detailně doložil), si vydobyl nesmrtelnou zásluhu právě tím, že odkázal bádání k otázce, v jaké tradici Luther vlastně stojí.⁶

Oproti averzi vůči novověku se objevila i opačná pozice: S Lutherem je třeba vyrovnat se na duchovním poli, protože vykládat jej jako dosud z podmínek jeho doby je vlastně marxisticko-materialistické dějepiscetví, nikoli katolický církevní dějepis. Spolu s tím se objevila ještě další strategie katolického výkladu Luthera: Rozlišit mezi opravdovostí Lutherova náboženského prožitku a jeho neoprávněnou subjektivistickou interpretací pozdějším Lutherem. Nejvýznamnějším historikem tohoto proudu se stal Joseph Lortz, když ještě ve svých přehledných dějinách pro gymnázia formuloval stanovisko, že reformace sice byla největší katastrofou církevních dějin, ale reformační církve by se nebyly moh-

⁶ Protože Denifle v hodnocení většiny zde uvedených autorů vypadá jako démon, kterého se on sám snažil udělat z Luthera, uvedme zde kladné hodnocení evangelického badatele Heiko Obermanna: „His whole oeuvre testifies to the fact that Luther-hatred can be as fruitful as the Luther-love motivating the majority of Luther scholars,“ in Timothy MASCHKE – FRANZ POSSET – JOAN SKOCIR, *Ad fontes Lutheri: Toward the Recovery of the Real Luther*, Milwaukee: Marquette Univ. Press, 2001, s. 188.

ly udržet čtyři staletí, kdyby v nich nepůsobily prozřetelnostně zasuté momenty pravdy a zbožnosti. Lortz sdílel i výtka údajného Lutherova subjektivismu a individualismu, současně však vnímal, že Luther toho není původcem, ale jen sdílí vývoj probíhající od renesance a počínajícího novověku. Vlastní Lortzova výtka Lutherovi spočívala v tom, že absolutizoval svůj, v podstatě správný, dílčí pohled a že měl chybné učení o církvi. Co se týče učení o ospravedlnění, soudil Lortz, že Lutherův výklad Řím 1,17 (Boží spravedlnost jako zachraňující) je pro středověkou exegezi typický a nebylo nutno ho teprve objevit, leda pro sebe osobně.

Lortzův výklad měl velký vliv a byl pozitivně přijat i v předválečných ekumenických kroužcích. Hlavním problémem tohoto výkladu je ovšem skutečnost, že jeho hlavní pojmy byly Lutherově epoše cizí a byly příznačně spíše pro katolickou teologii po první světové válce (subjektivismus, náboženský prožitek, objektivní učitelství, organicko-hierarchické pojetí církve, rozkladný nominalismus). Oddělení učení o ospravedlnění od učení o církvi vedlo na jedné straně ke sblížení pozic v otázce ospravedlnění hříšníka, na druhé straně ke konstatování, že v otázce učení o církvi ještě zůstává mezi církvemi hluboký příkop. Jenže oddělení učení o ospravedlnění od učení o církvi neodpovídá Lutherově teologii. Nikoli teolog, ale filosof náboženství Johannes Hessen upozornil na to, že pojem subjektivismu je pro výklad Luthera zcela nevhodný a že se Luther sice nechal občas strhnout k extrémním formulacím, ale tvrzení, že popírá svobodnou vůli a odmítá dobré skutky, je neudržitelné. Luthera charakterizoval spíše jako prorocký typ. Podobně i jiný filosof náboženství, jezuita Erich Przywara, prozkoumal ústřední témata Lutherova učení a dospěl k závěru, že Luther je největší kacíř a největší mystik současně (to druhé odvozoval z radikalizace negativní mystiky v pojmu Boží skrytosti pod protikladem a myšlenky blažené výměny mezi Kristem a hříšníkem). Většinový proud katolické teologie však navázal na spíše pozitivní výklad Lortzův a na jeho kritiku Lutherova „subjektivismu“ a „ockhamismu“. Náзор, že učení o ospravedlnění nemuselo nutně vést k rozdělení církve, se také většinou už udržel. V podstatě všechny katolické výhrady vůči Lutherovi už jsou nyní spojovány s učením o církvi. Ekumenické sblížení přinesly práce Petra Mannse a O. H. Pesche, kteří srovnáním s katolickou tradicí a speciálně s pojetím ospravedlnění a svobody u Tomáše Akvinského ukázali Lutherovu teologii ještě jako předreformační, společnou pro katolické i evangelické křesťanstvo, a zpochybnili Lutherův reformační „zlom“ či „obrat“. Od

Tomáše dělí Luthera spíše jiné pojetí teologie (scholastické versus existenciální) a augustinovská tradice. I oni však viděli, že problémem je Lutherovo učení o církvi. Mannsovo a Peschovo pojetí stojí ve velké míře i za společným římsko-katolicko/evangelicko-lutherským prohlášením o ospravedlnění z roku 1999.⁷

Vstřícnější katolický pohled na Luthera souvisel ovšem i s pohledem na pozdní středověk jako dobu úpadku teologie a zbožnosti, vůči nimž se Luther vymezoval. Kriticky k Unterbergerovi uveďme, že současný stav bádání o této době vede k závěru, že představa úpadku je uměle vykonstruována a že ve skutečnosti bylo století před Lutherem jedním z nejzbožnějších staletí v církevních dějinách. Luther je myslitelný právě v souvislosti s touto nábožensky vypjatou a plodnou dobou jako její určité vyústění. Právě jako augustiníánský mnich a profesor měl nejlepší podmínky a důvody k tomu, aby rozvinul teologii a zbožnost reformačním směrem. Vzdor této kritické výhradě je dle našeho názoru Unterbergerův popis proměn katolického pohledu na Luthera výstižný, a jak bude patrné i z dalších příkladů, je i konsensuální. Ostatní autoři přidávají určité detaily a důrazy, ale zásadní osnovu Unterbergerova vyprávění neproměňují.

Např. Daniela Blum⁸ se drží téhož schématu jako Unterberger, ale vývoj pojímá pod heslem katolických „receptů Luthera“ a představuje jej na čtyřech postavách: Cochlaeus, Döllinger, Denifle, O. H. Pesch – Lortz a jeho škola jsou představeni jen v rámci výkladu o Peschovi. Toto soustředění umožňuje autorce jít do větší hloubky, ale přínosné se mi jeví jen při rozboru Döllingera, u něhož autorka konstatovala proměnu trojího pohledu (od ultramontánní kritiky přes teologickou kritiku učení o ospravedlnění k pohledu doby, kdy byl Döllinger sám Římem odsouzeným teologem). Relativně pozitivně je viděn Denifle, na jehož kritiku Lutherovy interpretace scholastiky a tomismu navázal svou disertací Pesch. Přes dosti oslavný ráz vidí autorka i Peschovy limity, které ukázalo dnešní bádání o Lutherově zakotvení ve středověku, od jehož teologie Luther přijal více, než Pesch viděl. Tyto kořeny autorka ve své knize zohledňuje rovněž na vybraných postavách – Staupitz, Tauler, Bernard z Clairvaux, Tomáš Akvinský, Augustin (v tomto pořadí). Autorka rovněž zahrnuje do katolického představení Luthera dnešní pozitivnější

⁷ *Ospravedlnění a dědičný hřích v ekumenickém dialogu*, ed. Tomáš Machula, doslov Jaroslav Vokoun, Praha: Krystal OP, 2000.

⁸ Daniela BLUM, *Der katholische Luther*, Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2016.

pohled na Lutherovy odpůrce – zabývá se Tetzelm, Prieratem, Cajetanem a Eckem. Vzdor názvu knihy nepatří tato práce mezi ekumenicky entuziastickou literaturu, název odkazuje spíše k předmětu tázání, na něj autorka v závěru odpovídá vyhýbavě a spíše negativně.

1.2 Possetova typologizace a periodizace

Zajímavou periodizaci vývoje katolického pohledu na Luthera nabídl Franz Posset:⁹

1. Do roku 1915: Luther byl člověk porušené víry, zlý a psychicky labilní. Tento pohled fakticky podnítil evangelickou renesancí zájmu o Luthera.
2. 1915–1930: Luther byl zbožnou osobou. Vytváření nového katolického pohledu.
3. 1930–1960: Luther byl prorokem Církve. Vytváření ekumenického obrazu Luthera.
4. 1960 – osmdesátá léta: Zlatý věk katolického lutherovského bádání. V centru dvě školy, kolem Josepha Lortze a Heinricha Friese.
5. Od osmdesátých let: Luther jako čtenář Bernarda z Clairvaux a pokračovatel jeho monastické teologie. Hledání nových paradigmat.

Páté období ovšem Posset charakterizoval s ohledem na své vlastní bádání o vztahu Luthera a Bernarda (viz v druhé části naší studie). Spíše by bylo možno asi napsat: Hledání Lutherových kořenů v tradici středověké, případně i patristické zbožnosti. Bernardovské studie jsou jen jedním z témat, třebaže podle našeho názoru opravdu zásadním.

Je zajímavé, že pro období po roce 2000 je Posset skeptický a ptá se, zda lze ještě vůbec mluvit o nějaké specifice římskokatolického bádání o Lutherovi: „In principle, present-day Catholic scholarship on Luther does not function differently from Protestant scholarship.“¹⁰ To by ovšem mohla být právě charakteristika našeho období, tj. že tu fakticky máme jedno lutherovské bádání, které bezprostředně sdílí výsledky kolegů bez konfesijně zdůvodněných zábran (třebaže Posset sám má pocit, že výsledky katolického bádání jsou v evangelickém bádání přijímány jen výběrově).

---

⁹ Srov. Franz Posset, *The Real Luther: A friar at Erfurt and Wittenberg*, St. Louis: Concordia Publishing, 2011, s. xiii.

¹⁰ Srov. tamtéž, s. xv.

1.3 *Dialektika katolického a evangelického obrazu Luthera podle W. Klausnitzera*

V návaznosti na Lyotardův pojem velkých vyprávění se pokusil charakterizovat vývoj katolického obrazu Luthera Wolfgang Klausnitzer.¹¹ Klasickým velkým vyprávěním, zakladatelským mýtem protestantismu, je vyprávění o počátcích reformace, s Lutherem kladivem přibíjejícím teze a neohroženě hlásajícím ve Wormsu: „Zde stojím a nemohu jinak“ – oba (historicky nedoložené) činy, jimiž podle tohoto vyprávění vyzval k boji soudobé mocné, papeže, císaře a knížata-biskupy. Vzdor Lyotardovu tvrzení o konci velkých vyprávění (u Lyotarda šlo zřejmě jen o vystřízlivění z marxismu) je toto vyprávění živé, jak soudí Klausnitzer podle internetové prezentace Evangelické církve Německa k Lutherově dekádě: Ze tmy vystupuje malý světelný bod, Wittenberg, a z něho se šíří paprsky světla do světa, označené jako svoboda, vzdělání, demokracie atd. A ze stránky lze poslat pohlednici, která s narážkou na Kanta hlásá: Samostatně myslet od r. 1517. Toto vyprávění se zmíněnými dvěma vrcholy (přibití tezí a pevný postoj ve Wormsu) dávalo protestantismu sílu a sebedůvěru, třebaže důsledky uvedené na oné internetové prezentaci lze jen podmíněčně odvodit od Luthera a některé jsou přímo v rozporu s jeho intencí (např. současné pojetí svobody), nehledě na to, že lutherské Německo spíše bránilo osvícenským hodnotám příšlým z Anglie a Francie, kde rozhodně nevznikly působením Lutherova vlivu. Podobně i počátky evropské demokracie jsou dnes hledány spíše v praxi středověkých řádů a univerzitních kolegií, které se řídily kuriální zásadou: „Quod omnes tangit, ab omnibus tractari et approbari debet,“ aby čelily zvůli představených. Ohledně evropského subjektivismu je bádání rozpolceno, někteří jej odvozují od Abélarda, jiní z renesance a jiní (s Hegelem) od Descarta, každopádně nikoli od Luthera.¹²

Protože velká vyprávění dávají orientaci společenstvím, která je vyprávějí, tato společenství a jejich momentální zájmy se do nich zpětně promítají, jak ukazuje i slavení reformačních jubileí v minulosti. 1617, 1817 a 1917 to bylo v kontextu války a nacionalismu, 1946 (výročí úmrtí) byl Luther velkým utěшитelem německého národa, aktuální jubileum se dostává do souvislosti s otázkou islámu. Pro poreformační orthodo-

¹¹ KLAUSNITZER, *Katholik und Reformator?*, s. I–XII.

¹² Srov. tamtéž, s. II.

xii byl Luther neomylnou autoritou, novým Mojžíšem a Pavlem, pro pietismus obnovitelem niterné zbožnosti, pro Lessinga bojovníkem za autonomii rozumu, v počátcích německého liberalismu byl Luther tím, u koho dosáhl náboženského vrcholu světový duch (než opustil teologii a zjevil se v Hegelově filosofii), pro Schleiermachera apoštolem germánského křesťanství atd.¹³

Důvodem, proč to Klausnitzer líčí, je skutečnost, že katolický pohled na Luthera vzniká a vyvíjí se v kontextu tohoto vyprávění, a sice jako alternativní vyprávění a anti-mythos. Na oslavování Luthera v době po jeho smrti odpovídá už jeho současník Cochlaeus líčením Luthera jako rozbíječe jednoty církve, demagoga, zběhlého mnicha a podvraceče morálního zákona odvoláváním se na svědomí. Tento mythos utváří katolický pohled až po I. Vaticanum (od Lutherova odvolání se na úsudek soukromé osoby pocházejí těžká zla novověku: racionalismus, naturalismus, panteismus, materialismus, ateismus a mravní laxnost) a až do dvacátého století, a sice navzdory různosti přístupů jednotlivých autorů, a to i včetně Lortze, který Lutherovi neupírá ryzí náboženskost a upřímný zápas s deformacemi středověké zbožnosti, ale vyčítá mu subjektivismus (ostatně ten současně s ním kritizují i lutheráni jako Bonhoeffer a pak i Eric Voegelin). Ale nejde o to, nakolik je výtka subjektivismu platná; podle Klausnitzera je podstatné, že i v katolickém vyprávění jde o identitu a orientaci společenství.

A zde konečně přichází Klausnitzer k tomu, co se nám na jeho přístupu jeví jako nejpodstatnější, totiž že ukazuje vzájemnou provázanost evangelického a katolického pohledu na Luthera. Zejména katolický pohled byl reakcí na pohled evangelický. Proti protestantskému oslavování po Lutherově smrti stála katolická demonizace Luthera, která zpětně podporovala jeho kanonizaci v lutherské ortodoxii. Proti pohledu 19. století na Luthera jako politického realistu mezi levým a pravým křídlem (Ranke) stojí Döllingerův pohled na Luthera jako rozbíječe německé společnosti. Proti pojetí Luthera jako německého náboženského génia (vedle něhož analogicky stojí géniové Bismarck v politice a Goethe v kultuře) se soudobé katolické bádání (Denifle, Grisar) snažilo ukázat Lutherovu epigonskou závislost na nominalismu a německé mystice. Paradoxně až radikální kritika Luthera u meziválečných barthiánů a situace obou církví jakožto pronásledovaných v Hitlerově Německu umožnila příznivější

---

¹³ Srov. tamtéž, s. V.

katolický pohled na Luthera, a „zapomenutí na Luthera“ v poválečném a soudobém evangelickém mainstreamu neméně paradoxně koresponduje s „objevením Luthera“ (u některých podle Klausnitzerera s euforií pro Luthera) v katolické teologii od druhé poloviny 20. století. To opět vede k tomu, že pro nejen skandinávské lutherské bádání je nyní tématem Lutherovo zakořenění v katolické teologické a mystické tradici a že i Lutherovo mnišství je nyní vnímáno jako příslušnost k tradici, která se v katolickém prostředí vždy chápala i jako korektiv k oficiální církvi.¹⁴

Klausnitzerem identifikované promítání současné identity příslušných společenství do obrazu Luthera není dle našeho soudu nutno hodnotit jen negativně, ale spíše je důvodem, proč daná společenství vůbec dotýčnou postavu připomínají, tj. jako nějak důležitou pro současnost. Z hlediska hermeneutiky dějin se jedná o setkání dobového horizontu s horizontem naší doby, tedy o tvorbu významu v gadamerovském smyslu; v každém případě je zřejmé, že naše dobové otázky či dobově podmíněná citlivost pro určitá témata a problémy (např. otázka vztahu k Židům) skutečně osvětlují určité dimenze reformátorova díla, které nebyly zřejmé současníkům. Spíše jde zřejmě o to, abychom si byli tohoto promítání dneška do minulosti vědomi. Klausnitzer k tomu ostatně nabízí i jeden metodologický podnět, když analogizuje katolické lutherské bádání s bádáním o historickém Ježíši v novozákonní vědě. Tam se ukázalo, že nemá smysl ani jen hledat historického Ježíše odtrženě od jeho historického významu a dějin působení, ale ani se pouze omezit na tradovaného Ježíše, ale že je třeba obě hlediska spojit, protože se vzájemně osvětlují.¹⁵

1.4 *Bilance O. H. Pesche*

Jeden z nejvýznačnějších protagonistů a současně i propagátorů katolického lutherského bádání konce dvacátého století, O. H. Pesch, předložil na sklonku života pozoruhodnou analýzu katolického bádání, zajímavou i z toho hlediska, že nebyla motivována žádným reformačním jubileem, ale „výměnou generací“ v katolické teologii, a proto zohledňuje i mladší badatelskou generaci a také církevní atmosféru přelomu

¹⁴ Srov. tamtéž, s. V–VI.

¹⁵ Srov. tamtéž, s. IX.

tisíciletí, v jejímž kontextu se lutherovské bádání děje a která v určitých obdobích měla pro jeho bytí a nebytí zcela klíčový význam.¹⁶

V první části výkladu Pesch referuje zhruba totéž, co najdeme i u jiných autorů – od zcela negativního cochlaevského pohledu na Luthera přes proměny koncem devatenáctého a počátkem dvacátého století (zapojení moderních historických metod, Denifle: Luther jako zloduch, Grisar: Luther jako psychopat) a nový přístup Lortzův (v kontextu společné situace pronásledovaných církví za Hitlera, Luther jako náboženská osobnost hodná obdivu, nicméně z poloviny zodpovědná za rozkol pro svůj subjektivismus; Lutherova hairesis jako izolování správné pozice od celku víry; strategie: Luther zvítězil nad katolicismem, který nebyl katolický). K tomu má Pesch otázku: Stačí Luthera vysvětlit, nebo je třeba se i ptát, zda měl pravdu? A je Luther heretikem tam, kde prostě jen vychází za hranice toho, co již bylo v tradici řečeno? A nemá Luther co říci nejen pozdně středověké, ale i současné církvi? A pokud církev Lutherovy doby nebyla tak docela katolická, nemůže to platit i pro dnešní církev?

Tyto otázky byly důležité pro další, tj. Peschovu generaci, či spíše tu její část, která prostě jen nepokračovala v Lortzově díle. Cílem nyní bylo studovat Luthera jako ostatní velikány, pozitivně i kriticky, bez konfesijních ohledů – „předkonfesijně“, s otázkou, co může říci dnešní církvi. Šlo i o to studovat Lutherova teologická témata a neodbyt je odkazem na životopisné souvislosti. Nové bylo i zapojení badatelů do obecného lutherovského bádání, samozřejmostí se stalo zvaní katolických badatelů na mezinárodní kongresy tohoto bádání počínaje rokem 1966. Podstatnějším než ta či ona katolická studie o Lutherovi se Peschovi jeví to, že Lutherova teologie a reformační perspektiva se od konce šedesátých let staly samozřejmou součástí výkladu v katolických dogmatikách (poprvé v *Mysterium salutis*, následně u Ratzingera, Schneidera, Beinerta, Müllera). Proměnil se i kontext bádání: Zatímco dosud byl pohled badatelů na Luthera jejich privátním míněním, od osmdesátých let přibývá i pozitivních vyjádření na oficiální církevní rovině.

Pro nejmladší generaci je podle Pesche charakteristické, že pracuje stejně jako evangelická generace badatelů bez konfesijních obav z Luthera a že generace obou církví se samozřejmostí spolupracují a loajalita vůči akademii určuje jejich argumentaci. Peschova generace podle jeho

---

¹⁶ Otto Hermann PESCH, „Wo steht die katholische Lutherforschung?“, *Luther-Bulletin: tijdschrift voor interconfessioneel Lutheronderzoek* 13 (2004): 85–106.

vlastního hodnocení měla ve svých vyjádřeních jakýsi tichý spodní tón (ukázat katolíkům, že Luthera neznají, a evangelíkům, že neznají, co Lutherovi předcházelo a tím ani jeho pravou velikost). Podle počtu a charakteru publikací Pesch soudí, že jde o srovnatelná čísla mezi generacemi a že tedy katolické lutherovské bádání je malou, ale konstantní součástí katolické teologie. Vytratila se ovšem euforie, která dávala Peschově generaci naději, že její práce výrazně přispěje ke sblížení církví (k čemuž skutečně do značné míry došlo). Srovnatelným podtónem je u mladé generace badatelů snaha ukázat (na rozdíl od Lortze), že Lutherovi katoličtí odpůrci nebyli špatnými teology a že se reformační rozkol nevysvětlí jen jejich neschopností pochopit výzvu doby. Typické pro mladou generaci je vypracovávání monografií na témata jako Luther a Bernard z Clairvaux, Luther a Kajetán, Luther a Tomáš, Luther a mystika nebo na témata jako teologie kříže, pojetí svátostí, eucharistická přítomnost, učení o svobodné vůli a ospravedlnění. Bez nároku na úplnost uvádí Pesch i některá jména – po dvanácti letech z nich můžeme uvést ta, která mezitím získala renomé: Theo Bell, Denis R. Janz, Lothar Lies, Dorothea Sattler, Hansjörg Urban a další.

I bádání mladé generace se děje v určitém církevním klimatu, kde vedle opatrně pozitivního oficiálního církevního výroku toho či onoho hodnostáře zaznívají i velmi kritické hlasy, např. rozvíjející dále tezi o Lutherově subjektivismu (Paul Hacker, Theobald Beer); recidivy v určitých katolických skupinách prožívá i deniflovské hodnocení Luthera (Pesch sem řadí lutherovské bádání Gustav-Siewerth-Akademie a časopis *Theologisches*). Znepokojivým jevem je podle Pesche i zjevný nezáměr evangelického lutherovského bádání o výsledky katolického bádání.

1.5 Americké katolické lutherovské bádání

Obraz Luthera u amerických katolíků byl až do II. vatikánského koncilu negativní, ale věcný, bez útoků na Lutherovu osobu, jak je známe u Denifla a Grisara. Luther je citován apologeticky proti evangelickým oponentům tam, kde se shoduje s katolickou naukou, případně se vedou spory o Lutherův postoj k náboženské svobodě a toleranci. Jedinou velkou postavou je konvertita Brownson, který zpočátku ostře napadal Luthera, ale v šedesátých letech devatenáctého století začal připouštět jako původně oprávněné Lutherovy motivy. Po vydání *Syllabu* (1864) se

Brownson vrátil k ostrému odsuzování Luthera. V první polovině dvacátého století je americký obraz Luthera ozvěnou Deniflova a Grisarova pojetí, kdežto v druhé polovině se projevuje vliv Lortze. Pokoncilní atmosféra přispěla i k novému pohledu na Luthera, který se odrazil i v novém hesle americké katolické encyklopedie, která významně utvářela katolický obraz Luthera v USA. Silně negativní heslo z roku 1910 bylo už roce 1967 nahrazeno novým, které odmítlo deniflovsko-grisarovské výklady Lutherovy osobnosti a uznalo jeho náboženskou motivaci. V témže roce byl na jezuitskou Marquette University povolán jako profesor pro reformační dějiny lutherán Kenneth Hagen a z jeho doktorandů vzniká moderní americké bádání o Lutherovi. Tématem disertací Hagenem vedených a článků s nimi spojených jsou Luther a Petr Lombardský (L. Murphy S.J.), Lutherova teologie Starého zákona (F. Nieman), Lutherova transformace středověkých hymnů (W. Heidkte), Lutherova christologie (F. Posset), Luther a židé (O. Roynesdal), Luther a Anselm o smíření (B. Eckardt), Lutherův pohled na Pavlovy alegorie v Listě Galatským (T. Maschke), učení o Trojici v Lutherových písních (P. Grime), Luther a theosis (P. Lehninger), Luther a Mikuláš z Lyry (J. Kiecker). Kenneth Hagen (někdejší doktorand Heiko Obermanna) dal americkému bádání jasný badatelský program: Hledání reálného Luthera, což v praxi znamená zejména hledání souvislostí mezi Lutherem a předcházející epochou, a v kontextu katolické university využití schopnosti katolických teologů uvidět některé souvislosti, které unikají evangelickému bádání nebo pro něž není evangelický teolog dobře vybaven.¹⁷ Lutherovo výročí 1983 se odrazilo v publikacích i ve Spojených státech; významnější příspěvek k utváření Lutherova obrazu představuje studie *A Reformer for the Churches*, kterou vydali Mark Edwards a George H. Tavard.¹⁸

---

¹⁷ V pasáži o americkém bádání jsme se opírali o texty v publikaci MASCHKE – POSSET – SKOCIR, *Ad fontes Lutheri*; přehled je zpracován podle studie „Luther in an American Catholic Context,“ in tamtéž, s. 36–53.

¹⁸ MARK EDWARDS – GEORGE H. TAVARD, *A Reformer for the Churches*, New York: Paulist Press, 1983.

1.6 Thönissenova „typologicko-hermeneutická“ perspektiva

Thönissenovo převyprávění geneze katolického obrazu¹⁹ je obdobné jako u ostatních autorů, jen s pozitivnějším viděním 19. a počátku 20. století – nebyli tu jen Denifle, Pastor a Grisar, ale i J. A. Möhler (*Symbolik*, 1832) a I. F. Döllinger (*Reformation*, 1846–48), usilující opatrně o pozitivnější pohled na Luthera. Byli tu i katoličtí historici jako J. Janssen, kteří se snažili kriticky-pozitivně vstoupit do protestantského monopolu na výklad německých dějin. Byl tu Joseph Grieving, který založil publikační řadu pro katolické studium dějin reformace a litoval soudobého vyostření negativního pohledu na Luthera. Shodně s ostatními vidí Thönissen počátky nového bádání u Lortze (a přidává Adolfa Herte). I on cituje klasickou Lortzovu větu, že Luther v sobě překonal katolicismus, který nebyl vůbec katolický (tj. ockhamismus). Přístup Lortzovy školy vidí jako historický, spojený s potřebou nového katolického převyprávění Lutherova životopisu (Iserloh, Manns). Mladší autoři jako Pesch a Pfnür však vystoupili proti blahovolné bagatelizaci Lutherových záměrů a požadovali ne-apologetické zkoumání Lutherovy teologie: Pesch srovnal (1967) Lutherovo a Tomášovo učení o ospravedlnění, podobně se jím zabýval i Vinzenz Pfnür. Jejich metodu vidí Thönissen jako „typologicko-hermeneutickou“, v odlišení od historického přístupu. Zatímco Lortzova škola srovnávala epochy, vidí protagonisté této metody v Tomášově a Lutherově teologii různé typy teologií a konfesijní formy myšlení. Sem řadí Thönissen i novější autory a jejich bádání (J. Vercruyse o Lutherově teologii kříže, T. Bella a F. Posseta zabývající se Bernardovým, příp. i Augustinovým vlivem, J. Wickse zkoumajícího Lutherův konflikt s Kajetánem, A. Sandera a jeho bádání o reformační teologii ordinace). Thönissen uzavírá, že katolické bádání o Lutherovi v zápase o metodu získalo ekumenickou relevanci a samo se stalo ekumenickou teologií (zřejmě trochu jednostranný závěr, daný autorovou profesí ekumenického teologa).

Pro současný stav vidí Thönissen jako charakteristické tři rysy: Již naznačený „Bernhard-Faktor“, objevení „konfessorische Katholizität“ u Luthera, kterou odráží i Augsburské vyznání – snahy být katolíkem, a závěr vyvozený z historických analýz, že nelze říci, že Tridentinum a vůbec katolická církev prostě Luthera zavrhl, ale je třeba mluvit o je-

¹⁹ Wolfgang THÖNISSEN, „Konfessorische Katholizität: Ergebnisse katholischer Lutherforschung,“ *Herder Korrespondenz* 68, č. 12 (2014): 626–630.

jich reakci na Luthera včetně specificky modifikovaného přijetí jeho impulsů, zejména v otázkách ospravedlnění, eucharistie, Písma a církevního úřadu.

Dnešní podložený katolický pohled na Luthera má podle Thönissena 4 základní rysy:

1. Luther jako modlitebník, čtenář Písma a inspirátor specifické laické zbožnosti, zaměřené na osvědčení víry ve světě.
2. Luther jako katolický teolog, který přešel od scholastiky k biblické teologii.
3. Luther jako původce reformního impulsu, který byl mezitím určitým způsobem v katolické církvi recipován.
4. Luther, kterého si katolické bádání nemůže jednostranně reklamovat jako dobrého katolíka – je třeba pracovat na kritické recepci Lutherova díla, stejně jako katolická církev nepřijala beze zbytku ani Augustina.

1.7 Jeden neobvyklý novější pohled

Citovaným autorům většinou (výjimkou je Pesch) unikla jedna práce, která dle našeho názoru přináší opravdu nový pohled. Důvodem jejího ignorování zřejmě bude, že je vnímána jako disertace z praktické teologie, třebaže vedoucí práce (prof. Hans Kessler) je systematick. Novum a unicum práce spočívá v tom, že její autorka, Annegret Henkel OSS, srovnává duchovní zkušenost u Luthera a Ignáce z Loyoly.²⁰ Duchovní (i časová) blízkost obou mužů a jejich důrazů badatelům o Lutherovi obvykle uniká, třebaže, jak autorka dokládá, oba dva představují vyústění téže mystické tradice. To ukazuje Luthera nejen jako vyústění tradice středověké zbožnosti (jak jsem se to pokusil doložit ve své knize o Lutherovi),²¹ ale jako jednu ze dvou (nebo více, ale to zde nezkoumáme) možností tohoto vyústění. Jak autorka ukazuje, zpracování tradice a akcentuace zkušenosti a afektu jsou u obou osobností srovnatelné, ale Lutherovi se podařilo navázat na *devotio moderna* jen za cenu eliminace scholastiky. „Nepodařilo se mu ovšem integrovat obrat k subjektu a s tím spojenou osobní zbožnost do existující církve, což se podařilo

²⁰ Annegret HENKEL, *Geistliche Erfahrung und Geistliche Übungen bei Ignatius von Loyola und Martin Luther*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 1994.

²¹ Jaroslav VOKOUN, *Luther: Finále středověké zbožnosti*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2017 (v tisku).

Ignácovi.²² „Obrat k subjektu“ je ovšem přílišná zkratka pro zbožnost, kterou Ignác a Luther představují, ale v kontextu jako závěr předchozího výkladu přijatelná; přesnější by bylo mluvit o individualizaci zbožnosti a bylo by nutno se ještě zabývat otázkou poslušnosti u Luthera a Ignáce, což autorka tamtéž pod čarou i naznačuje. Rovněž by bylo nutno zkoumat, nakolik měl Lutherův konflikt se scholastikou věcný základ a nakolik byl pouze ozvukem vlivů humanismu a po rozchodu s humanisty se už mohl, a zřejmě i potřeboval, ke scholastice vrátit, což také učinili jeho bezprostřední pokračovatelé v podobě barokní lutherské scholastiky. Pokud tedy slovo finále v názvu mé knihy označuje Lutherovu reformaci jako vyústění středověké zbožnosti a znamená zde závěr hudební skladby, pak by s ohledem na práci Henkelové bylo možno slovo finále pojmut i ve sportovním smyslu a finalisté by byli dva: Luther a Ignác. Při vši zdrženlivosti k sociologickým výkladům by zde bylo zřejmě oprávněné se ptát, zda důvody v tomto případě opravdu nejsou do jisté míry neteologické, zeměpisné, tj. že v Římě je myslitelný jen Ignác a v Německu je možný i Luther.²³

2. POKUS O TYPOLOGII

Přístupy a pohledy, s nimiž jsme se v uvedených reflexích a sebe-reflexích katolických autorů setkali, lze shrnout do následujících typů a podtypů:

²² HENKEL, *Geistliche Erfahrung und Geistliche Übungen*, s. 154.

²³ Po dokončení této práce byli upozorněni ještě na další tituly, které si zaslouží zmínku při referování o katolickém obrazu Luthera: V archivu Heythrop College v Londýně je údajně rukopis knihy o Lutherovi od britského jezuita Maurice Bévenota. Je to jedna z neznámých raných katolických prací o Lutherovi. Za povšimnutí stojí rovněž práce Johanesse BROSEDERA, *Luthers Stellung zu den Juden im Spiegel seiner Interpreten: Interpretation und Rezeption von Luthers Schriften und Äußerungen zum Judentum im 19. und 20. Jahrhundert vor allem im deutschsprachigen Raum* (= Beiträge zur ökumenischen Theologie [BÖT], Band 8), München: Max Hueber Verlag, 1972; *Luther und der Leidensweg der Juden*, in Heinz KREMERS (ed.): *Die Juden und Martin Luther – Martin Luther und die Juden: Geschichte – Wirkungsgeschichte – Herausforderung*, Neukirchen: Neukirchener Verlag, 1983, s. 109–135; týž (ed.), *Rechtfertigung und Kirche: Profil einer zeitgenössischen Theologie*, Hamburg: Katholische Akademie, 1992; týž (ed.), *Reformatorischer Rechtfertigungsglaube und seine Kraft im ökumenischen Gespräch der Gegenwart*, Lembeck: Frankfurt am Main 1999. Tyto práce přinášejí ekumenicky vstřícné a přitom kritické čtení Luthera.

a) Historický, životopisný přístup – Systematicko-teologický přístup (Lutherova teologická témata) – Přístup akcentující zbožnost, spiritualitu, mystiku.

b) Konfesijní přístup – ekumenický přístup – konfesijně bezstarostný, „předkonfesijní“ přístup – apologetický přístup – antiekumenický přístup.

c) Luther líčen převážně jako: amorální zloduch – Luther psychopat – Luther nábožensky hluboká osobnost, leč subjektivistická – Luther génius – Luther otec novověku – Luther kacíř, ale velký Němec – Luther jako kterýkoli jiný velikán, kriticky i pozitivně hodnotitelný.

d) Luther vnímán na pozadí duchovně upadlé epochy – Luther vnímán na pozadí duchovně bohaté epochy, v tradici mystiky, *devotio moderna* aj. V obou případech může zmíněné pozadí sloužit jak pozitivnímu, tak negativnímu hodnocení Luthera, zvyšování či snižování jeho velikosti a přínosu.

e) Luther vykládán z teologických motivů – Luther vykládán z jiných motivů – sociálních, psychologických aj. S tímto výkladem souvisí i akcentuace určitého období Lutherova života – autoři akcentující psychologické (psychologicko-patologické) a charakterové výklady zohledňují Lutherovo dětství, mládí a první léta v klášteře, sociálně argumentující autoři se soustřeďují na vývoj asi 1517–1525, resp. poslední léta stáří, teologicky argumentující autoři zajímá i epocha před Lutherem a její vlivy na Luthera. Pokud katoličtí autoři reagují na spíše protestantské výklady o „reformačním obratu“ u Luthera, vyvstává jim i otázka jeho („pozdního“ či „raného“) datování v Lutherově životopise. Tato otázka je v dnešním bádání už ovšem zpochybněna jako taková.

f) Luther je viděn autorem (v posledních desetiletích i autorkou, viz dále) jako kacíř – jako kacíř, ale s oprávněnými intencemi – Luther do určité doby katolík, pak kacíř – Luther „otec“ či „svědek“ či „učitel“ víry (opatrně pozitivní hodnocení, typické zvláště pro oficiální stanoviska) – Luther v podstatě dobrý katolík – Luther prorok, hrdina víry – Luther viděný diferencovaně, s klady i zápory.

g) Emocionální přístup autora je negativní – emocionální přístup je pozitivní – emocionální přístup je neutrální.

h) Z hlediska originality bádání jsou katolické práce založeny z větší části: na protestantském bádání, které kritizují – na protestantském bádání, které nekriticky přijímají – na protestantském bádání, které kriticky přijímají – na vlastním bádání.

ch) Z hlediska profese autora: apologeta (dříve hájící Lutherovo odsouzení, dnes Lutherovu katolicitu), církevní praktik – církevní historik – církevní právník – systematický teolog – praktický teolog – ekumenický teolog. V praxi kombinace těchto profesí.

i) Národní příslušnost autora: autor je německy píšící teolog (nejčastěji) – autor je americký teolog (výrazně méně často) – autor je jiné národnosti (výjimečně).

Zdá se, že na základě tohoto vzorce je v současnosti (od osmdesátých let) pro katolický pohled na Luthera reprezentativní zejména ekumenický či předkonfesijní přístup, zkoumání Luthera jako kterékoli jiné velké osobnosti církevních dějin, akcentuace bohatství epochy, v jejíž tradici Luther stál, výklad Luthera hlavně z teologických motivů. Kaceřování Luthera je typické spíše pro určité skupiny na okraji katolické církve, pro církevní vedení jsou typická opatrně pozitivní a stejně opatrně kritická vyjádření, euforie části katolíků pro Luthera už zřejmě opadla, Luther je viděn diferencovaně s klady i zápory. Co se týče prvního bodu, platí pro současné katolické bádání zřejmě vcelku rovnoměrně všechny tři rysy, tj. zkoumání jak Lutherovy biografie (resp. biografie jeho hlavních předchůdců a kontrahentů), tak bádání nad Lutherovými tématy (zejména z ekumenického zájmu; vrcholem byla zřejmě práce na studii o vzájemných odsouzeních z doby reformační a prohlášení o ospravedlnění) i zkoumání Lutherovy zbožnosti a jejích předreformačních zdrojů včetně mystické tradice. Mezi autory jsou zastoupeni hlavně historikové a systematictí, respektive ekumeničtí teologové. Německy píšící teologové stále výrazně převažují.

3. PŘÍKLADY NOVÝCH POHLEDŮ NA LUTHERA V NĚKTERÝCH PRACÍCH SOUČASNÝCH KATOLICKÝCH AUTORŮ

Ačkoli Franz Posset vyjádřil pochybnost, zda jubileum 2017 přinese obdobnou žně katolických prací o Lutherovi jako výročí Lutherova narození připomínané v roce 1983, on sám je dobrým příkladem zvýšené aktivity katolického lutherovského bádání vzhledem k blížícímu se jubileu. Svůj současný badatelský program Posset označuje jako hledání „reálného Luthera“, spíše však jde – analogicky k novozákonnímu bádání – o hledání „historického Luthera“, přičemž se Posset zaměřuje jednak na Lutherovy katolické kořeny u Bernarda z Clairvaux (to je

jeho téma už od osmdesátých let, třebaže to nejpodstatnější dle našeho názoru už řekl v rozsáhlé monografii *Pater Bernhardus* z devadesátých let), jednak na objevení Luthera za legendami, které jsou s ním tradičně spojovány. Oběma tématy se Posset zabývá v knize *The Real Luther*.²⁴ Possetova revize je skutečně důkladná, např. autor dospívá k závěru, že se Luther nikdy neoznačil za reformátora církve a slovo reformace či reforma církve (*reformatio ecclesiae*) se v celých jeho spisech najde jen pětkrát, a sice beze vztahu k „tezím“ o odpustcích, jejichž zveřejnění (?) je symbolickým datem reformačního jubilea. To se může jevit jen jako bazírování na slovech, ale Possetovi jde o to, že Lutherovým zájmem nebylo provádět reformaci církve (o její možnosti se ještě v roce 1518 skepticky vyjádřil, že tu by mohl provést pouze Bůh), ale že předmětem Lutherova zájmu byla náprava lidové zbožnosti (*Volksfrömmigkeit*), a sice z pastoračního zájmu: „The historical Luther is the pastoral Luther.“²⁵ To mu umožňuje zařadit Luthera do tradice obnovy pastorace, která sahá až do patnáctého století a nebyla specifická pouze pro augustiniánské eremity. Podobně Posset bazíruje na tom, že Luther nikdy nemluvil o „tezích“ jako o tezích (nehledě na to, že je nikdy nikam nepřibil, pouze 31. října 1517 poslal dvěma biskupům, z nichž jeden je pochválil jako dobře katolické – nicméně nešlo o „zveřejnění“, k tomu došlo až následně a zřejmě bez Lutherova vědomí). To je pro Posseta důležité pro interpretaci Lutherova textu o odpustcích – pozdější doba z nich udělala „teze“ pro akademickou disputaci, jejich smyslem ale bylo řešit aktuální problém pastorace. „Teze“ byly ovšem určeny k disputaci o těchto otázkách, ale podle Posseta nikoli ve smyslu oficiální vědecké diskuse – tím se liší od tezí pro Lipskou disputaci, které naopak pro akademickou rozpravu byly určeny. Na podporu svého tvrzení uvádí Posset i Lutherovo vyjádření v dopise jeho biskupovi z roku 1518: „Disputo, inquam, non assero“ (WA Br 1, 440, 72). Podobně se tomu má i s Lutherovým objevem, že Boží spravedlnost v Řím 1,17 není trestající, jak učí „všichni učitelé“, ale že jde o spravedlnost zachraňující, tedy o ospravedlnění – tato věta má smysl jako reforma současné zbožnosti, kde zřejmě platilo, že tak všichni učí, ale nikoli ve vztahu ke katolické tradici, kde, jak dokázal už Denifle a jak mladý Luther ani nemohl vědět, všichni významní exegeté středověku od Abélarda po Luthera učí stejně. Possetův program hledání reálného

²⁴ POSSET, *The Real Luther: A friar at Erfurt and Wittenberg*, St. Louis: Concordia Publishing, 2011.

²⁵ Tamtéž, s. 9.

Luthera předpokládá nejen kritiku tradičních legend o mladém Lutherovi, které nemají základ ve svědectvích jeho doby (demytologizace), ale i kritický přístup ke zdrojům, jako jsou *Hovory u stolu* (*Tischreden*), v menší míře i Melanchthonova předmluva k Lutherovým spisům (kritika literárních forem – jde zřejmě o doporučení a *laudatio*, nikoli o věrnou biografii) a i k samotnému Výmarskému vydání jako standardnímu zdroji (kritika edice). Důležitý je i Possetův požadavek kontextualizace se soudobými i tradičními vlivy – kdo zná jen Luthera, nezná Luthera. V dalším textu knihy Posset zkoumá, co se o „historickém Lutherovi“ dá říci na základě „exegeze“ hlavně Melanchthonových textů.

Celkově je zřejmé, že se Posset snaží co nejvíce z Luthera objevit už v předchozí tradici, přičemž není veden snahou umenšit Lutherův význam, ale explicitní ekumenickou snahou ukázat Lutherovo místo v genuinní katolické tradici.

V roce 2015 vydává Posset ještě další útlou studii, která otevírá nové pole bádání – po zkoumání a jisté rehabilitaci Lutherových odpůrců, tradičně viděných v perspektivě dobového konfliktu spojeného s epistolami virorum stultorum a ve skutečnosti mnohdy teologicky zcela rovnocenných Lutherových partnerů, jejichž pozice i úroveň byla tradičně karikována, se s Possetem katolické bádání obrací k těm katolickým osobnostem, které Luthera po určitou dobu podporovaly.²⁶ V tentokrát německy napsané studii se americký katolický autor zabývá čtyřmi postavami, z nichž jeden, světský kněz, Luthera viděl jako „našeho Martina“, druhý, převor augustiniánů, dokonce jako „našeho apoštola“, a třetí, benediktinský mnich, dokonce jako „zachránce Německa“. Práce přináší pohled do doby, kdy ještě nebylo dokonáno rozdělení Lutherových sympatizantů a odpůrců a kdy zejména humanisticky orientovaní mniši i biskupové byli laděni proreformně a v tomto smyslu spojovali určitá očekávání i s Lutherem – spolu s postupnou radikalizací reformního hnutí pak se stávali vůči Lutherovi zdrženlivějšími.

Wolfgang Thönissen z ekumenického institutu v Paderbornu si v závěrečné přednášce erfurtského symposia „Luther. Katholizität und Reform: Wurzeln – Wege – Wirkungen“ (září 2014)²⁷ klade otázku Lutherovy katolicity. Zároveň je patrné, že je ovlivněn bádáním zkoumajícím Luthera z hlediska jeho místa v dějinách zbožnosti, což spolu často sou-

²⁶ Franz Posset, *Unser Martin: Martin Luther aus der Sicht katholischer Sympathisanten*, Münster: Aschendorff, 2015.

²⁷ Přednáška publikována v *Ökumenische Information KNA* 42, 14. října 2014, s. I–XII.

visí, protože toto zaměření bádání znamená i objevování Lutherových kořenů v katolické zbožnosti. Zkoumání Lutherovy katolicity musí podle Thönissena vzít v úvahu vývoj tohoto pojmu, který s Bellarminem získal protireformační zaměření (výlučně společenství pravé víry pod autoritou papeže) a s Druhým vatikánským koncilem akcent na plnost prostředků milosti (které církev v té či oné míře vidí i u protestantských církví), a také vývoj katolického pohledu na reformu, který byl rovněž rehabilitován Druhým vatikánským koncilem (*reformatio perrenis*), založenou na kontinuitě s tradicí, ale připouštějící i diskontinuitu. A poté je třeba zohlednit vztah katolicity a reformy (reforma jako podmínka katolicity). Rozborem Lutherových názorů a ekumenických dokumentů dochází Thönissen k závěru, že původní záměry Lutherovy teologie jsou katolické a představují tedy výzvu pro katolickou církev současnosti. Luther podle Thönissena vyjádřil katolicitu ve struktuře založené na primátu Slova, k němuž se svátosti a celá služba církve vztahují, a současně tuto katolicitu akcentoval soteriologicky, čímž akcentoval i roli víry jako jediné přiměřené odpovědi na Slovo. V tom smyslu považuje Thönissen Luthera nejen za zbožného člověka, ale i za katolického reformátora.²⁸

Podobně postupuje rovněž Dorothea Sattler,²⁹ spoluvydavatelka (s V. Leppinem) monografie *Reformation 1517–2017*. Sattler si ale neklaďe otázku, zda byl Luther katolický, ale zda je katolický, tj. zda některé jeho impulsy podstatně oslovují dnešní katolickou církev. Také ona zvažuje významy slova katolický (zeměpisně, časově, věcně ve vztahu k původu) a konstatuje, že je třeba rozlišit pojem katolický a římskokatolický a navíc ještě vidět označení římskokatolický jako označení pluralitní skutečnosti. Pro katolickou identitu jsou podle Sattler zásadními prvky zvěstování evangelia celému světu, slavení (sedmi) svátostí a řádná podoba církevní instituce, garantující kontinuitu (kánon Písma, základní obsahy víry, předávání služby zvěstování evangelia od osoby k osobě). První bod, zvěstování evangelia všem lidem, platí i o Lutherovi. V druhém bodě navazoval Luther na Augustina a jeho pojetí, že svátosti jsou dvě. Ukazoval však i otevřenost pojmu a počtu svátostí a toto hledisko je rozšířené i v dnešní katolické teologii. Došlo by k rozkolu,

²⁸ Obdobné stanovisko vyjadřuje Thönissen i v referátu „Reform und Katholizität: Vorblick auf 2017,“ *Ökumenische Information KNA* 50, 8, prosince 2015, s. II–IV.

²⁹ Dorothea SATTLER, „Luther in seiner Zeit für unsere Zeit: Historische und theologische Perspektiven,“ *Ökumenische Information KNA*, 9. červenec 2015. Jedná se o přednášku autorky na 35. německém evangelickém sjezdu (Kirchentag) ve Stuttgartu 2015.

kdyby katolická církev v Lutherově době byla dialogická jako dnes? To je anachronická otázka, ale ekumenicky významná, soudí Sattler. Ale zůstávají otázky, které ještě zpochybňují Lutherovu katolicitu, například jeho důraz na pasivitu víry – jak si ji vlastně představit? Pochybnosti zůstávají i v otázce manželství a církevních úřadů; Sattler soudí, že z Lutherova pohledu na manželství je možné vyvodit ještě větší blízkost lutherství a katolictví, než jaká z nich zatím byla vyvozena. Právě tak se jí zdá nadějně prozkoumat otázku nouzových situací, které zakládají možnost mimořádného jednání. A ještě další pochybnost je spojena s Lutherovým označením papeže jako Antikrista – označil by tak i dnešní papeže? Ale i v těchto otázkách je prostor – např. dnešní papežové zahrnují do rozhodovacích procesů i ženy, což nejspíše jde i za Lutherův obzor. A z katolického hlediska nemá podle Sattler smysl vytýkat Lutherovi věci, které nejsou cizí ani katolické tradici, jako antisemitismus, nedostatek citu pro sociální konflikty a rigorismus. „I v pokušeních, kterým Luther podlehl, je katolický,“ uzavírá Sattler.³⁰

Johanna Rahner konstatuje,³¹ že s blížícím se jubileem ožívají na protestantské i katolické straně překonané konfesionalistické pohledy na Luthera a reformaci, a na protestantské straně navíc i pohledy kulturně protestantské a národní. Klade otázku, zda dnešní katolictví není Lutherem a reformací ovlivněno více než současné protestantské církve. Před katolíky stojí úkol promyslet, v čem by dnes byli jiní, kdyby nebylo reformace. To znamená i zvážit přílehlavé označení epochy po reformaci: Byla to protireformace? Tridentská reforma? Barokní katolicismus? Konfesionalizace katolictví? V každém případě znamená reformační doba epochální přechod od středověku k novověku. Příznačné pro tu dobu je, že zbožnost přestává být záležitostí určité elity v církvi, že se důraz přesouvá na bezprostřednost vztahu k Bohu, na víru a na spásu. Snahy oslavit jubileum korektně a pluralisticky se míjejí s podstatou reformace. Je co slavit? Ano, a sice proces, v němž se církev naučily nejen tolerovat a respektovat druhé, ale i produktivně zacházet s jejich odlišností a s jejich hodnotami. V tomto smyslu má důvod slavit i světská společnost, protože podle Rahner je právě toto podstatou evropské společnosti.

³⁰ Tytéž myšlenky prezentuje autorka i v článku „Geschenk an die Christenheit: Große Bereitschaft zur Annäherung an Luther,“ *Ökumenische Information KNA*, 31. května 2016, s. IV–VI.

³¹ Johanna RAHNER, „Kampf um die Deutung,“ *Herder Korrespondenz* 3, 2016, s. 13–16

Mariano Delgado se pokouší o srovnání důrazů německého reformátora a tradice mystiky španělské, zejména „učitelky církve“ Terezie z Avily.³² Terezie byla mladší současnici Lutherovou. Jejich vzájemné vnímání pochopitelně určovaly konfesní předsudky, přesto najdeme mezi nimi řadu afinit. Spojovalo je úsilí o reformu církve jako reakce na její neutěšený stav, ačkoli Lutherovo působení se více soustředilo na proměnu její sociální podoby a Tereziino na vnitřní obnovu stávajících stavů potridentské církve v rámci programu cesty k dokonalosti. Ovšem základem pro jejich blízkost je společný důraz na „descendentní“ christocentricky prožívanou víru, orientovanou k Ježíšovu lidství a zejména k tajemství jeho kříže jako nejhlubší roviny Božího sestoupení k člověku. V Tereziině „solus Deus“ (*sólo Dios basta*) se tak dotýkáme i podstaty Lutherova „solus Christus“. Cílem mystiky není ani u jednoho snaha o platónsky založený stupňovitý výstup k Bohu, ale o vztah ke vtělenému a ukřižovanému Kristu jako jedinému „žebříku“ k Bohu.

Luther i Tereza v duchu rostoucího trendu pozdně středověké zbožnosti kladou podobný důraz na zniternění vztahu k Bohu a vnitřní modlitbu. Delgado dokládá, že stavět proti sobě „lutherskou“ mystiku víry a „tereziánskou“ mystiku lásky je zjednodušující. Víra je pro oba experimentálním poznáním. Víra a láska i pro Luthera tvoří praktickou jednotu.

Na druhou stranu Delgado připomíná, že Tereziina a Lutherova východiska se v lecčems rozcházejí. Ona byla nestudovaná žena, on byl muž a teolog. Obojí v jejich době výrazně určovalo jejich postavení v církvi i jejich myšlení. Lutherova mystika je v obrazech tradičnější a zdrženlivější, Tereziina více imaginativní. Německý reformátor se koncentruje na slovo Písma. Španělské reformátorce zůstal osobní kontakt s textem Písma odepřen, protože církev v její době četbu Bible v mateřštině zakazovala. Přesto je obdivuhodné, jak ve svých spisech dovede zacházet s biblickými citáty, zachycenými při poslechu kázání a rozhovorech se zpovědníky. Důraz však klade na svou zkušenost Krista jako „živé knihy“, v níž je jí dáno nahlížet pravdy víry.³³

³² Mariano DELGADO, „Teresa von Ávila und Martin Luther: Einige Gemeinsamkeiten und Unterschiede,“ *Catholica* 70 (2016): s. 1–22.

³³ „Eine weitere Unterscheidung, die mit dem Phänotyp zusammenhängt, ist der Umgang mit der Schrift. Diese bleibt der primäre Interpretationsbezug der mystischen Erfahrung, die als christliche Mystik immer auch Glaubens- und Wortmystik ist. Als Theologe und Bibelwissenschaftler konnte Luther dabei aus dem Vollen schöpfen. Bei Teresa ist erstaunlich genug, dass sie so klug und treffend mit Schriftziten umgeht,

Z ekumenických teologů se jubilejně přihlásil ke slovu knihou o Lutherovi i Walter kardinál Kasper.³⁴ Kasper vychází z toho, že se nám (katolíkům i evangelíkům) Lutherův svět i Lutherovo poselství staly cizími, a právě v této cizotě vidí jejich ekumenickou aktualitu. I on vidí Luthera jako součást epochy usilující o obnovu církve a perspektivu jiných autorů obohacuje o odkaz na románské prostředí (národní koncil v Seville 1478, který odstranil kupčení s odpustky, vícejazyčný překlad Bible z Alcalá, italské evangelismo, kardinál Contarini). Mladého Luthera lze podle Kaspera označit jako reformního katolíka a na tuto původní fázi je třeba ekumenicky navázat. „Nejsympatičtější z jeho reformačních spisů“³⁵ je podle Kaspera spis *O svobodě křesťanské*, v němž se projevují Lutherovy mystické kořeny. Zveřejnění tezí uvolnilo dynamiku, v níž se Luther podle Kaspera stal stále více hýbaným než hybatelem. Lutherovým záměrem nebylo založení nové konfese; Kasper se souhlasem cituje W. Pannenberg, podle něhož nebyl „vznik vlastní lutherské církve úspěchem, ale znamenal ztroskotání reformace“.³⁶ Kasper se nezabývá otázkou „reformačního zlomu“, ale fakticky jej vidí ve spisech z roku 1520, které hodnotí jako rozchod s katolickým pojetím církve. Kasper se tedy řadí k těm, kdo vlastní problém nevidí v učení o ospravedlnění, ale v ekklesiologii. Reformace nevedla do novověku, ale prodloužila středověk – a sice bez jeho obou základních pojítek, císaře a papeže.³⁷ Lutherovo poselství nesměřuje k novověké autonomii, ale k theonomii.³⁸ Jedinou významnou inovací Kasperova pohledu na Luthera je asi vřazení Lutherova úsilí do kontextu milosrdenství,³⁹ což sice souvisí s ideou současné-

---

obwohl ihr die Bibellektüre verwehrt und sie auf die liturgische Predigt und das geistliche Gespräch mit ihrem Beichtvater angewiesen war. Teresa bedauert, dass sie nicht theologisch gebildet ist, um sich besser ausdrücken zu können: „Ach Jesus, wer wusste die vielen Schriftstellen, die es geben muss, um diesen Seelenfrieden verständlich zu machen!“ (7M 3,13). Teresas Erfahrung des Herrn als „lebendigen Buches“ kam ihr dabei zur Hilfe und ist ein typisch weiblicher Zugang zur Schrift in der Frauenmystik dieser Zeit, weil die Kirche die Lektüre der Bibel in der Volkssprache verboten hatte.“ DELGADO, „Teresa von Ávila und Martin Luther,“ s. 19.

³⁴ Walter KASPER, *Martin Luther: Eine ökumenische Perspektive*, Ostfildern: Patmos Verlag, 2016.

³⁵ Tamtéž, s. 64.

³⁶ Tamtéž, s. 28.

³⁷ Tamtéž, s. 35.

³⁸ Tamtéž, s. 47.

³⁹ Tamtéž, 68nn.

ho pontifikátu, ale navazuje to i na Kasperovu starší knihu o milosrdenství,⁴⁰ kterou papež František doporučil ve své první promluvě.

Zřejmě nejvýznamnějším počinem katolického lutherovského bádání je pokračování alternativního ekumenického projektu tübingenské a lateránské university, iniciovaného svého času kardinálem Ratzingerem. Na rozdíl od konsensuálního ekumenismu se v tomto projektu snaží skupina německých a italských (čímž jsou překročeny i dosavadní typické národní limity katolického lutherovského bádání), ekumenicky spíše zdrženlivých autorů o fundamentálně teologické prozkoumání katolických a evangelických pozic tak, že autor jedné konfese představí určité téma a autor druhé konfese se snaží vyjít z jeho předpokladů a prozkoumat přijatelnost postupu. Fakticky jde ovšem projekt za tento rámec, protože už při výchozím zkoumání základu a předmětu se ukázalo, že východiska obou konfesí jsou společná. Také druhý sborník výsledků zkoumání,⁴¹ věnovaný slovu a svátostem, dospívá k závěru, že v tomto tématu neexistuje katolicko-lutherský protiklad v pojetí společného základu víry, ale že navzdory různým dějinám reflexe a pojmosloví je realita slova a svátostí viděna na obou stranách shodně.

Antonio Sabetta se ve zmíněné publikaci⁴² věnuje Lutherovu učení o slovu a svátostech. Jeho příspěvku předchází příspěvek lutherského teologa E. Hermse, který dochází k závěru, že Lutherovu celou teologii je vhodné charakterizovat jako pastorální teologii svátostí; centrální místo svátostí v Lutherově teologii 1519–1528 konstatuje i Sabetta. Paradoxně Herms si více než katolík Sabetta všímá i ekklesiální dimenze Lutherova pojetí slova. Sabetta rovněž více zohledňuje Melanchthonovy texty a texty novějších Lutherových vykladačů, nedochází však k podstatně jiným závěrům než Herms. I on vidí Lutherův zápas mezi tím, co nazývá „jistým katolickým hlediskem“ a spiritualismem Zwingliho a dalších. I on vidí slovo a svátosti jako formy Božího jednání s člověkem, aby člověk uvěřil. Více než Herms ukazuje Sabetta zakotvenost Lutherovy pozice v Augustinově teologii, a to právě v místech, která působí teologické problémy v pozdějším výkladu (např. Augustinovo

⁴⁰ Walter KASPER, *Barmherzigkeit: Grundbegriff des Evangeliums – Schlüssel christlichen Lebens*, Freiburg: Herder, 2012⁴.

⁴¹ Eilert HERMS – Lubomír ŽAK, *Sakrament und Wort im Grund und Gegenstand des Glaubens: Theologische Studien zur römisch-katholischen und evangelisch-lutherischen Lehre*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2011.

⁴² Tamtéž, s. 50–75.

„crede et manducasti“ a vůbec celý kontext duchovního přijímání a náhrady přijetí svátosti touhou po svátosti, čímž Luther neruší viditelnou svátost, třebaže jeho slova jsou v tomto smyslu často zneužívána; od Augustina má Luther i přesvědčení, že neospravedlňuje svátost, ale s ní spojená *fides sacramenti*). Zatímco pro Lutherovy odpůrce včetně Kalvína je v podstatě vše obsaženo už v kázání a svátost k němu nic podstatného nepřidává, pro Luthera dosahuje Boží jednání ve slově cíle až ve křtu a v přijetí svatě večeře.

Sabetta konstatuje, že svátosti a slovo patří pro Luthera neoddělitelně k sobě, a diví se, jak může Ebeling soudit, že zrušení svátostí by zasáhlo v jádru katolickou církev, nikoli však evangelickou. Ebeling je pro Sabettu jedním z příkladů oslabení jednoty slova a svátostí v době po Lutherovi. V této souvislosti Sabetta podmínečně mluví o „nesváto-
stném protestantismu“ jedné větve reformace. Vůči katolické teologii Luther zdůraznil vztah slova a víry, svátosti a víry. I Sabetta vidí vztah zaslíbení a víry a význam tohoto vztahu pro Lutherovu teologii svátostí. Sabetta připomíná i Lutherovo zjištění, že v Písmu je pojem *mysterium* vztažen pouze ke Kristu, a tedy pouze Kristus je svátostí v pravém slova smyslu, a odkazuje k rozvinutí této myšlenky u Bartha a Jüngela. Z ekumenického hlediska je důležité, že Sabetta dokládá, že Lutherovo pojetí není subjektivistické (což je typická katolická námitka proti Lutherovi): Víra nezakládá platnost svátosti, ale její účinek. Bůh s námi jedná tak, že nedává svého Ducha a milost bez vnějšího znamení, resp. bez vnějšího slova a svátosti – to je pro Luthera základní východisko sakramentologie. Oddělení svátosti a jejího přijetí ve víře opouští strukturu Lutherovy teologie, protože svátost a víra patří k sobě. Víra ovšem pro Luthera není lidská možnost, ale Boží jednání v člověku. Centrální je pro Luthera ve svátosti odpuštění hříchů, třebaže to není účinkem svátostného znamení, ale slov Kristových. S odvoláním na B. Lohse soudí Sabetta, že Luther správně vystihl, že zwingliánství ohrožuje nejen víru v Kristovu přítomnost ve svátosti, ale i víru v Kristovo božství a lidství, protože problém přítomnosti Boží v tělesnosti je tam analogický. Jako doklad jednoty slova a svátostí cituje Sabetta Pannenbergův výrok, že samo slovo kázání je svátostné, protože má účast na díle zjevení a smíření založeném na Božím mysteriu spásy v Ježíši Kristu.

Závěr třetí části je ten, že v předjubilejním období zjevně převažují práce ekumenicky orientovaných autorů, a v souvislosti s jejich druhou specializací pak jde o práce systematicky či fundamentálně teologické.

Klasická Lutherova biografie kupodivu podle našeho pátrání od katolického autora nevyšla žádná, třebaže historický přístup je v pracích zastoupen.⁴³ Jak už tomu je od osmdesátých let, vycházejí stále práce hledající Lutherovy kořeny v tradici katolické teologie a zbožnosti, např. u Bernarda či v německé mystice, či Luthera konfrontují s jinými postavami jeho století, např. s Ignácem z Loyoly či Terezií z Ávily. Nově je objevována i pastorační dimenze Lutherova snažení. Téma ospravedlnění zřejmě považují autoři za vyřešené v devadesátých letech a neslibující žádné nové objevy. Naopak je zjevně stále aktuální a otevřená diskusi otázka Lutherovy katolicity – autoři se liší ani ne tak v důsledku své interpretace Luthera, jako spíše v důsledku různě pojaté katolicity. S tím souvisí i závislost jejich pohledu na tom, zda Luthera posuzují v kontextu jeho doby či naopak zda jeho impulsy hodnotí z hlediska současného katolictví a jeho problémů. Důraz na Lutherovu návaznost na katolickou tradici středověku současně relativizuje některé problémy, jako např. počet svátostí – Luther v řadě věcí prostě odmítnutím scholastiky setrval na Augustinově úrovni teologické reflexe. Lortzovo uznání Lutherovy náboženské motivace zůstává zřejmě nezpochybněné. Rovněž tak klasická výtka subjektivismu je patrně už passé. Ekumenicko-teologicky je podnětný návrh Dorothey Sattler zkoumat Luthera z hlediska toho, co bylo v jeho době v katolické teologii možné pro případ nouzové situace. Autorka to výslovně neříká, ale k následujícímu závěru může dojít čtenář i četbou Sabettova textu: Luther nejednou vychází z mimořádných podmínek (např. v případě tzv. duchovního přijímání) a jeho závěry se pak staly součástí lutherské tradice i pro normální situace, třebaže to v řadě bodů vůbec nemuselo být Lutherovou intencí (jistě ne v otázce svátostí a např. také ne v otázce řízení církve šlechtou). Toto hledání minimálních podmínek je podle našeho názoru příznačné pro západní teologii (na rozdíl od pravoslavné) a stálo by samo o sobě za zvláštní analýzu.

Z hlediska bodů b) a c) našeho rastru ve II. části této práce lze konstatovat, že nejnovější práce tíhnou k vidění Luthera stranou konfesijní polemiky a k jeho zkoumání jako kterékoli jiné významné postavy dějin

---

⁴³ Kromě již výše uvedených prací zde zmiňme i drobnou studii o Lutherových kořenech v afektivní teologii augustiniánského řádu a jeho reformním úsilí: Janes JÖRG, *Wort und Sakrament bei Luther*, in též, *Affektive Theologie und Kirchenreform: Die deutschen Augustiner-Eremiten als Wegbereiter der Reformation*, München: Akademische Verlagsgemeinschaft, 2010. Autor je původně evangelický farář, který konvertoval ke katolictví.

teologie a církve. Uznání teologických a duchovních motivů Lutherova díla (bod e) už se zřejmě stalo standardním, stejně jako uznání duchovní velikosti epochy, na jejímž konci Luther stojí (a tím oslabení výkladu Luthera z údajného úpadku církve a krize středověku – bod d). Luther je viděn diferencovaně, emocionální přístup autorů je neutrální, snad lehce pozitivní a mírně apologetický (body f a g). Závislost katolických autorů na evangelickém bádání (bod h) je ještě stále velká, pokud ovšem chceme mluvit o závislosti, a tím i o určité uzavřenosti katolického bádání; právě tak je možné formulovat, že nejde o závislost, ale o dialog a sdílení v rámci jednoho lutherovského bádání. Z jazykového a národního hlediska (bod i) zřejmě zůstává stále dominantním německé bádání.

ZÁVĚR

V této práci jsme se pokusili načrtnout genezi římskokatolického pohledu na Luthera, jak se jeví v autoreflexi vybraných katolických teologů a teoložek. Jejich pohled jsme identifikovali jako v zásadě konsensuální, s uváděním týchž klíčových postav a charakteristik jejich pohledu, jen s různou akcentuací některých detailů a také jistou vzájemnou interní kritikou těch, kdo tento vývoj podávají. V druhé části jsme se pokusili o formální typologizaci katolických pohledů na Luthera a o stručnou charakteristiku bádání konce 20. století z hlediska námi formulovaného vzorce. V třetí části jsme se zabývali pracemi, které byly publikovány zejména během dekády předcházející reformačnímu jubileu 2017. Ukázalo se, že publikované práce zatím nevybočují z dané typologie ani z naší charakteristiky typických rysů současného katolického teologického mainstreamu v pohledu na Luthera. Zda reformační jubileum přinese nové pohledy, jdoucí za námi popsané schéma, budeme zřejmě vědět nejspozději v roce 2020.

The Catholic Image of Luther on the Threshold of the Reformation Jubilee

Keywords: Martin Luther; Development of Catholic Views; Typology of Catholic Approaches to Luther; Cochlaeus; Denifle; Döllinger; Pesch; Contemporary Catholic Theology on Luther

Abstract: In this article, we have laid out an outline of the development of the Roman Catholic view of Luther as it appears in selected reflections by Catholic theologians. We have identified their views as being basically consensual. They introduce the same key Catholic figures and their similar views, the only differences between them being the accents on certain details and some mutual internal criticism of those who represent this development. We present a formal typology of Catholic views on Luther and a brief characterization of late twentieth century research based on our formulated terms in the second part. We look at Catholic works which were primarily published during the decade prior to the Reformation jubilee of 2017 in the third part. The Catholic works published thus far do not depart from our typology.

Prof. Jaroslav Vokoun, Th.D.
Mgr. Karel Šimr
Katedra filosofie a religionistiky
TF JU
Kněžská 8
370 01 České Budějovice
jaroslav.vokoun@gmail.com
simrk@centrum.cz